

Верховний
Суд

Сімейні спори в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду

Ольга СТУПАК

суддя Великої Палати Верховного Суду

Постанова ОП КЦС від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19

Щодо підсудності національним судам України спору про визначення місця проживання дитини, яка проживає за кордоном

Факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того чи вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на вирішення судами України спору про визначення місця її проживання. Повернення дитини в Україну не є передумовою для вирішення спору між батьками про визначення місця проживання такої дитини.

Проживання дитини за кордоном не є самостійною підставою для відмови у позові про визначення місця проживання такої дитини разом з одним з батьків в Україні.

Ухвала КЦС ВС від 12 червня 2023 року у справі № 359/2356/21

Щодо підсудності національним судам України спору про визначення місця проживання дитини, яка проживає за кордоном

Внаслідок військової агресії російської федерації проти України мати разом із сином виїхали з України та прибули до країни Ірландія, де і мешкають до цього часу.

КЦС ВС, відмовляючи у відкритті касаційного провадження, погодився з висновками апеляційного суду про те, що з огляду на те, що постійним місцем проживання дитини на момент відкриття провадження була Україна, відповідний суд України має юрисдикцію щодо вирішення даного спору про визначення місця проживання дитини.

Верховний Суд також погоджується з висновками суду апеляційної інстанції про те, що статті 6 та 7 Гаазької конвенції 1996 року містять спеціальні виключення. Зокрема стаття 7 Конвенції врегульовує питання юрисдикції при неправомірному переміщенні або утриманні дитини, чого у цій справі судами не встановлено, оскільки позивачка разом із сином виїхали з України внаслідок військової агресії російської федерації проти України.

Відтак, суд апеляційної інстанції, скасовуючи судові рішення першої інстанції про закриття провадження у справі та передаючи цю справу до суду першої інстанції для продовження її розгляду дійшов правильного висновку, оскільки дія Гаазької конвенції обмежується лише функціями негайного повернення незаконно вивезеної (утримуваної) дитини, і в ній не йдеться про визначення її постійного місця проживання, а тим більше піклування. Адже тимчасовий чи постійний виїзд дитини, зміна країни проживання дитини має відбуватися лише за згодою обох батьків, лише якщо один із них не позбавлений батьківських прав.

Постанова ОП КЦС ВС від 18 вересня 2023 року у справі № 545/2247/18

Щодо умов, за яких вирішення питання визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України

За наявності судового рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, та відсутності наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, на здійснення юрисдикції національними судами України вирішення питання про визначення місця проживання дитини не належить до юрисдикції національних судів України, а у разі встановлення вказаних обставин під час розгляду цивільної справи провадження у справі підлягає закриттю на підставі п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України.

Постанова ОП КЦС від 31 липня 2023 року у справі № 761/19046/22

Щодо можливості пред'явлення малолітньою особою через свого представника самостійного позову про визначення місця проживання дитини

У спорах між батьками про визначення місця проживання дитини до 14 років сама дитина через своїх батьків, усиновлювачів, опікунів чи інших осіб, визначених законом, не може виступати позивачем чи третьою особою із самостійними вимогами, оскільки такі спори є спорами між батьками щодо визначення місця проживання дитини, при вирішенні яких дитина з урахуванням ст. 171 СК України та ст. 12 Конвенції про права дитини висловлює свою думку та бажання щодо проживання разом з одним із батьків.

Якщо малолітня дитина бажає проживати з одним із батьків, то її інтерес збігатиметься з інтересом одного з батьків, і в такому випадку самостійна вимога малолітньої дитини відсутня. Якщо малолітня дитина звертається з позовом через одного з батьків як законного представника, це буде позов із такою самою вимогою, що й позов батька чи матері дитини.

З огляду на висновки, які наведені вище, правильним є застосування п. 6 ч.4 ст. 185 ЦПК України, згідно з яким позивачем подано до цього самого суду інший позов (позови) до цього самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з однакових підстав і щодо такого позову (позовів) на час вирішення питання про відкриття провадження у справі, що розглядається, не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду.

Постанова ОП КЦС від 11 грудня 2023 року у справі № 523/19706/19

Щодо відсутності висновку органу опіки та піклування у справі про визначення місця проживання дитини

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. У разі, якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є рівнозначним відмові у доступу до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначений підхід має загальний характер і є цілком справедливим для випадків, коли не було отримано письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо.

Постанова КЦС ВС від 27 вересня 2023 року у справі № 295/15287/21

Щодо зміни місця проживання дітей тимчасового проживання дітей за кордоном з огляду на воєнний стан в Україні

Верховний Суд враховує позицію матері дітей – відповідачки, висловлену нею зокрема у касаційній скарзі, про те, що вона в принципі погоджується із судовими рішеннями, якими визначено місце проживання дітей із батьком, проте вважає, що місце проживання дітей має бути саме в Україні, а не у Канаді, де на час розгляду справи проживають діти із батьком.

КЦС ВС, залишаючи рішення судів нижчих інстанцій без змін про зміну місця проживання малолітніх дітей з батьком, дійшов висновків про те, що тимчасове проживання дітей за кордоном з огляду на воєнний стан в Україні не суперечить інтересам дітей, сприятиме розширенню їхнього світогляду, добре позначиться на духовному та інтелектуальному розвитку. Зважаючи на вікові зміни дітей, їх розвиток та потреби, кожний із батьків не позбавлений права порушувати в майбутньому питання щодо зміни місця проживання дітей з урахуванням обставин, що матимуть істотне значення.

Постанова КЦС ВС 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21 (частина I)

Щодо визначення місця проживання дитини з огляду на воєнний стан

Внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли позивачка разом із сином виїхали до Франції, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з матір'ю у Франції у стійкому та безпечному середовищі.

Визначаючи місце проживання дитини, надавши належну оцінку усім доказам у справі, у тому числі висновку органу опіки та піклування, суди попередніх інстанцій, виходячи із найкращих інтересів дитини, встановивши, що дитина вже досить тривалий час проживає разом із матір'ю, визначили місце проживання з останньою. На час ухвалення оскаржуваних рішень судами попередніх інстанцій не встановлено обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з батьком, що фактично призводить до зміни місця проживання дитини, буде мати більш позитивний вплив на дитину.

Щодо призначення судової психологічної експертизи у випадку знаходження дитини за кордоном

Доводи касаційної скарги щодо відмови суду першої інстанції у задоволенні клопотання відповідача про призначення судової психологічної експертизи з метою визначення психологічного стану малолітнього сина, є необґрунтованими, оскільки призначення судової експертизи є правом суду з метою встановлення даних, які входять до предмету доказування у справі, судом не встановлено підстав для задоволення такого клопотання відповідача, оскільки у справі наявні інші висновки спеціалістів. Суди обґрунтовано врахували, що на час перебування дитини разом із матір'ю за кордоном виконання такого клопотання може затягнутись на тривалий час.

Постанова КЦС ВС 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21 (частина II)

Щодо звернення до суду іншої держави з метою встановлення умов приживання дитини

Доводи касаційної скарги щодо відмови суду у задоволенні клопотання відповідача про звернення з відповідним судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу з метою встановлення умов приживання дитини, є необґрунтованими, оскільки встановлення таких обставин не має значення для вирішення спору щодо місця проживання дитини з огляду на тимчасове перебування позивачки з дитиною на території Франції, що пов'язане із введенням воєнного стану в Україні.

Постанова КЦС ВС від 9 лютого 2023 року у справі № 753/572/20

Щодо визначення місця проживання дитини з огляду на воєнний стан

Позивач не надав достатніх належних та допустимих доказів на підтвердження необхідності визначення місця проживання дитини з батьком з огляду на інтереси самої дитини, які переважають над інтересами і бажаннями її батьків, а також, що в умовах воєнного стану в Україні дитині безпечніше залишатись з матір'ю в Румунії.

Доводи касаційної скарги, що син тривалий час проживав разом з батьком, який безпосередньо займався його розвитком та вихованням, навчальний заклад, який відвідує дитина з 2018 року знаходиться поруч з місцем проживання, і тому немає поважних підстав для зміни місця її проживання, є безпідставними, оскільки відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України на всій території України введено воєнний стан, і внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли 21 квітня 2022 року мати разом із сином виїхали до Румунії, де отримали тимчасовий захист та знаходяться тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатись з мамою в Румунії, що не заперечував і позивач.

Щодо посилання батька на те, що після покращення ситуації в Україні дитині буде краще з ним, суд апеляційної інстанції правильно зазначив, що зараз не можна стверджувати, з ким із батьків дитині буде краще через невизначений проміжок часу. Тому такі посилання позивача не спростовують наведених висновків, що в найкращих інтересах дитини буде залишення місця проживання дитини з матір'ю, як це було визначено батьками в мировій угоді.

Постанова КЦС ВС від 15 серпня 2023 року у справі № 742/2468/22

Щодо відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання

КЦС ВС, залишаючи рішення судів нижчого рівня без змін, зазначив, що невиконання одним з батьків судового рішення щодо визначення місця проживання дитини з іншим з батьків, яке набрало законної сили, відсутність законодавчого врегулювання примусового виконання рішення суду про визначення місця проживання дитини є підставою для захисту прав позивача в порядку, визначеному ст. 162 СК України, шляхом пред'явлення позову про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

Постанова КЦС ВС від 7 грудня 2023 року у справі № 569/14585/21

Щодо визначення способів участі батька у вихованні дітей, які перебувають за кордоном

Суди дійшли правильного висновку про можливість визначення порядку періодичних тимчасових побачень батька з дітьми, оскільки право батька на спілкування з дітьми є його незаперечним правом, а спілкування малолітніх дітей з батьком відповідає їхнім інтересам.

Суди правильно врахували те, що діти наразі перебувають за кордоном, відстрочивши порядок виконання визначеного судом способу участі батька у спілкуванні та вихованні дітей на час воєнного стану в Україні та перебування дітей у цей період за кордоном, натомість зобов'язавши відповідачку на цей період організувати спілкування дітей із батьком у режимі відеозв'язку через мобільні телефони, що буде сприяти підтриманню зв'язку дітей із батьком до того часу, як вони повернуться до України.

Постанова КЦС ВС від 29 листопада 2023 року у справі № 466/5393/22

Щодо зупинення провадження у справі за заявою відповідача-військовослужбовця

Встановивши, що відповідач є військовослужбовцем, проходить військову службу у складі військової частини Збройних Сил України, перебуває в районі виконання бойових завдань на території України, з метою забезпечення національної безпеки і оборони України, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для зупинення провадження у справі.

Колегія суддів зауважує, що зупинення провадження у справі є тимчасовим заходом та у разі наявності доказів на підтвердження припинення перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, учасники справи не позбавлені права ініціювати питання про поновлення провадження у справі шляхом подання до суду відповідних клопотань.

Посилання у касаційній скарзі на те, що провадження у справі не підлягало зупиненню з огляду на предмет спору не можуть бути прийняті до уваги з огляду на імперативність приписів ч. 1 ст. 251 ЦПК України.

Також суд не погоджується з позицією заявника, стосовно того, що апеляційний суд помилково зупинив провадження у справі, оскільки відповідно до приписів ч. 3 ст. 252 ЦПК України суд не зупиняє провадження у справі, якщо відсутня сторона веде справу через свого представника. Частина третя ст. 252 ЦПК України застосовується у випадках, якщо зупинення провадження у справі мало місце на підставі п. 1-3 ч. 1 ст. 252 ЦПК України, і не може бути застосована до цих правовідносин, так як суд апеляційної інстанції зупинив провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України.

Постанова КЦС ВС від 4 липня 2023 року у справі № 359/7297/22

Щодо зупинення провадження у зв'язку з перебування відповідача в ЗСУ

Зупинення провадження у справі є тимчасовим заходом та у разі наявності доказів на підтвердження припинення перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, учасники справи не позбавлені права ініціювати питання про поновлення провадження у справі шляхом подання до суду відповідних клопотань.

Посилання у касаційній скарзі на те, що провадження у справі не підлягало зупиненню з огляду на предмет спору, зокрема, у зв'язку з невизначеністю місця проживання спільної дитини сторін, не можуть бути прийняті до уваги з огляду на імперативність приписів ч. 1 ст. 251 ЦПК України.

Колегія суддів також ураховує, що спільна дитина сторін проживала та продовжує проживати з позивачкою, а тому тимчасове зупинення провадження у справі на стадії апеляційного перегляду справи не зумовить порушення ні прав та інтересів дитини, ні прав та інтересів позивачки. При цьому забезпечення права батька на представлення своїх інтересів у суді при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини є важливою гарантією здійснення справедливого розгляду справи, спрямованою на забезпечення і якнайкращих інтересів дитини.

Суд апеляційної інстанції, керуючись імперативною нормою цивільного процесуального законодавства дійшов законного та обґрунтованого висновку про зупинення провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України.

Постанова КЦС ВС від 15 серпня 2023 року у справі № 174/760/21

Щодо зупинення провадження у справах у зв'язку з перебуванням позивача ЗСУ

Апеляційний суд не звернув належної уваги на те, що позивач, присутній у судовому засіданні в залі суду, та його представник заперечували проти зупинення провадження у справі. У касаційній скарзі позивач також наполягав на розгляді апеляційним судом справи за його позовом про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу, стягнення моральної шкоди.

Призваний на військову службу позивач активно брав участь у розгляді справи, наполягав на завершенні її апеляційного перегляду. Дії відповідача, який наполягав на зупиненні провадження у справі з апеляційного перегляду рішення, ухваленого не на його користь, з посиланням на обставини, з ним не пов'язані, не відповідають принципу добросовісності.

За таких обставин інститут зупинення провадження у справі не може бути застосований у цій справі на шкоду інтересам позивача, меті цього інституту та принципам цивільного судочинства.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!